

SOVIETINĖS LIETUVOS INŽINIERIŲ RENGIMO PROBLEMATIKA

GRYBKĀUSKAS, Saulius; GRIŠINAITĖ, Rūta. *Inžinieriai pagal planą. Techninis mokymas ir specialistų rengimas Lietuvoje 1944–1990 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019. – 279 p. ISBN 978-609-8183-72-6

Silva Pocyte

Klaipėdos universitetas

339

Turbūt nesuklysimė pasakę, jog per paskutinį dešimtmetį vienu iš produktyviausių sovietinės Lietuvos istorijos tyrėjų galėtume laikyti dr. Saulių Grybkaušką iš Lietuvos istorijos instituto, nuo 1999 m. tyrinėjantį sovietinę ūkio sistemą, nomenklatūros formavimosi ir įsigalėjimo bei kitus sovietinio režimo aspektus. 2007 m. apginta daktaro disertacija „Pramonės valdymas sovietinėje Lietuvoje 1965–1985 m.: įtampas ir konfliktai“ buvo publikuota atskira monografija 2011 metais¹, vėliau pasirodė dar kelios autoriaus monografijos ir studijos (dvi iš jų kolektyvinės)², kurios ženkliai papildė sovietologinius Lietuvos praeities tyrimus. Recenzuojama naujausia S. Grybkauško drauge su Rūta Grišinaite išleista monografija apie inžinierių rengimą sovietinėje Lietuvoje yra, kaip nurodyta *pratarėje*, „lyg jos autorių disertacinių tyrimų tęsa“, nes S. Grybkauškas, analizuodamas sovietinės industrializacijos politiką, buvo „pamirš[ęs] svarbius veikėjus – inžinierius“, o R. Grišinaite savo pedagoginių tyrimų kompetencijas galėjo „išmėginti“ ir pritaikyti konkrečiam „techninio mokymo atvežiui“ aptarti (p. 7–8).

Turime pripažinti, kad antrosios sovietinės Lietuvos istorijos pasakojimas, regis, tokiu ganėtinai smulkiu – inžinierių rengimo – aspektu tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti antraeilis visame politinių, ekonominių, socialinių sovietizacijos procesų Lietuvoje po 1945 m. kontekste. Kaip teigia autoriai, šis darbas „nėra lietuvių verslumo, vadybos ištakų ieškojimas netolimoje sovietinėje praeityje ar technikos naujovių, jų atradimo bei diegimo chronologinis metraštis“ (p. 9), tačiau siekta atskleisti vieną

¹ GRYBKĀUSKAS, Saulius. *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965–1985*. Vilnius, 2011.

² *Epochas jungiantis nacionalizmas: tautos (de)konstravimas tarpukario, sovietmečio ir posovietmečio Lietuvoje*. Moksl. red. Česlovas LAURINAVIČIUS. Vilnius, 2013 (S. Grybkauško dalis: p. 205–268); GRYBKĀUSKAS, Saulius. *Sovietinė „generalgubernatorius“: Komunistų partijų antrieji sekretoriai Sovietų Sąjungos respublikose*. Vilnius, 2016 (vertimas į latvių kalbą: GRĪBKĀUSKS, Sauļus. *Padomju „ģenerālgubernatori“: Komunistiskās partijas otrie sekretāri savienotājās republikās*. Rīga, 2020); GRYBKĀUSKAS, Saulius; TAMOŠAITIS, Mindaugas. *Epochų virsmo sūkuriose. Algirdo Mykolo Brazausko politinė biografija*. Vilnius, 2018 (antroji laida: GRYBKĀUSKAS, Saulius; TAMOŠAITIS, Mindaugas. *Žmogus, jungęs epochas. Algirdo Brazausko politinė biografija*. Vilnius, 2019).

svarbiausių Lietuvos modernybės ir industrializacijos aspektų – socialinio inžinierių sluoksnio susiformavimą, kuris sovietinio ūkio gradacijoje buvo neabejotinai svarbus Sovietų Sąjungos industrializacijos, turėjusios rasti bei vystyti ir Lietuvoje, sėkmės laidininkas. Bet Lietuvos atveju šį inžinierių radimosi procesą galima suvokti ne vien kaip sovietinės planinės ekonomikos ir industrializacijos diegimo vieną iš veiksnių, tačiau ir kaip tam tikrą sovietinės Lietuvos *socialinės inžinerijos* aspektą, nes iš tarpukario agrarinės Lietuvos³, kurioje „Lietuvos valdžia nematė kokių nors didesnių perspektyvų inžinerijai“ (p. 36), į sovietinę aplinką patekusio to paties kaimo vaikai galėjo įgyti iki tol beveik nežinomas technines specialybes ir tapti inžinierių sluoksnio dalimi, kas liudijo sovietinės Lietuvos socialines transformacijas ir Lietuvos virsmą industrializuota sovietine respublika. Inžinerijos sluoksnis garantavo ne tik industrializacijos sėkmę, bet ir, priešingai nei humanitarinė inteligentija, atspindėjo tam tikras internacionalizmo tendencijas, *tautų draugystės* idėjos sklaidą ir stiprinimą visoje sovietinėje erdvėje. Lietuvos atveju inžinierių sluoksniui galima priskirti ir natyvizacijos politikos aspektą, leidžiantį kalbėti apie tam tikrą inžinierių lituanizaciją, kuri saugojo nuo kitataučių skverbimosi į Lietuvos pramonės lauką, bet, kaip teigiama knygoje, „industrializacija, [...] mokslo ir technikos revoliucijos sąvokos visų pirma asocijavosi su prarasto valstybingumo, svetimos tvarkos įsigalėjimu“ (p. 41), todėl daroma išvada, jog tokia neigiama pozicija techninių specialybių atžvilgiu Lietuvoje išliko iki pat tautinio atgimimo pradžios (p. 44), ką liudytų ir Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio sudėtis, į kurią nebuvo išrinktas nė vienas techninio-inžinerinio sektoriaus atstovas. Visgi reikia pasakyti, kad autorių teiginys, jog „šiandien Lietuvoje dar išlikusi tikslųjų mokslų ir humanitarų priešprieša iš esmės yra sovietinis vedinys“ yra kvestionuotina mintis, nes, kaip teigia Kęstas Kirtiklis ir Aldis Gedutis monografijoje apie humanitarinių mokslų situaciją šiandieninėje visuomenėje, „kuriantis Antrajai Lietuvos Respublikai humanitariniai mokslai patyrė transformaciją, [...] daugybė humanitarinių mokslų disciplinų praktiškai pradėjo savo gyvenimą iš pradžių, „nuo nulio“⁴, todėl šių dienų konkurencija tarp humanitarų ir gamtos mokslų atstovų yra labiau susijusi su galios svertais, formuojant mokslo politiką, mokslo vertinimo, prestižo kriterijais ar ekonominės naudos išraiškos svertais⁵.

Autoriai inžinierių rengimą ir ugdymą analizuoja sovietinės švietimo sistemos Lietuvoje po 1945 m. kontekste. Jiems yra svarbi ne tik paskutinė – aukštojo mokslo studijų – grandis, kuri ir „gamino“ inžinierius, tačiau ir visos tuometinio švietimo pakopos – nuo pradinio iki aukštojo mokslo, nukreiptos į techninių dalykų, profesijų

³ Plačiau apie socialinį Lietuvos paveikslą Pirmosios nepriklausomos Lietuvos metais (1918–1940) ir jos agrarinio sektoriaus dominavimą ūkinės raidos paletėje žr.: BUKELEVIČIŪTĖ, Dalia; BUTKUS, Zenonas; ČERNIAUSKAS, Norbertas; GRODIS, Andrius; KASPERAVIČIUS, Algis Povilas; POLKAITĖ-PETKEVIČIENĖ, Giedrė. *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius, 2016.

⁴ KIRTIKLIS, Kęstas; GEDUTIS, Aldis. *Tarp vertės ir poveikio. Apie tikrą ir tariamą humanitarinių mokslų krizę ir jos įveikos būdus*. Vilnius, 2020, p. 169.

⁵ Plg. *ibid.*, p. 163–174.

populiarinimą bei pačias inžinerinių specialybių studijas. Akivaizdu, kad tuometinė švietimo sistema buvo determinuota sovietinės sistemos ir ideologijos postulatu, tačiau, jeigu skaitydami eliminuotume tą ideologinį apvalkalą ir pažvelgtume į knygoje paminėtus sovietinės švietimo sistemos veikimo niuansus, galėtume sušukti – *deja vu*, nes rastume nemažai paralelių su dabartinėmis Lietuvos švietimo veikimo aktualijomis bei visuomenės socialine raida.

Kaip pažymima knygoje, „vaikai modernybės istorijoje neretai buvo siejami su konkrečios visuomenės ateities vizijomis“ (p. 46), o sovietinėje sistemoje „naujo žmogaus“ ugdymas būdavo pradedamas jau nuo pirmųjų mokyklos klasių, kuriose siekta pateikti industrializaciją ir techninį progresą kaip visuomenės gėrio siekinį, todėl pasakojimai vaikams apie didžiules pramonės įmones ar kosmoso užkariavimus, technikos naujoves buvo neatsiejama vaikų ugdymo programų ar popamokinės veiklos dalis. Technikos, technologijų progresas, kaip tam tikras civilizacinis raidos kriterijus, yra svarbus kiekvienoje visuomenėje, todėl ir šių dienų Lietuvos švietimo sistema skiria nemažą dėmesį informacinių technologijų pažinimui, įdiegimui ir naudojimui nuo pat pradinių mokymosi klasių, siekiama ugdyti informacinių technologijų saugų, atsakingą, teisėtą naudojimą, jų integravimą į visą ugdymo procesą⁶, o įvairaus amžiaus vaikai kviečiami įsitraukti ir dalyvauti įvairiuose technologijos būreliuose, pvz., technologiniu būreliu nr. 1 Lietuvoje įvardijamoje „Robotikos akademijoje“, auginančioje ateities technologijų lyderius⁷. Tad galime lyginti, jog sovietinėje švietimo sistemoje technologijų populiarinimas buvo angažuotas į socializmo pažangos statymą ir ideologinį suinteresuotumą „sukurti naująją techniškai išsilavinusią kartą“ (p. 66), tuo tarpu dabartiniame globaliame pasaulyje pažintis ir ugdymas technologijas bei informacines sistemas pažįstančio ir įvaldžiusio moksleivio ar jaunuolio yra svarbus garantas sėkmingai įgyvendinant ketvirtąją pramonės revoliuciją.

Studijoje nemažai dėmesio skiriama sovietinio laikotarpio moksleivių profesinės orientacijos veiklai, siekiant išsiaiškinti, kokios profesijos buvo populiarios ar „populiarinamos“ tarp vaikų, kokią įtaką darė socialinė diferenciacija, taip pat gyvenamosios vietos – kaimo ir miesto – skirtumai specialybių, tarp jų ir inžinerinių, pasirinkimui. Autoriai konstatuoja, jog moksleivių profesinio orientavimo srityje daug dėmesio buvo skiriama populiarinimui darbininkiškų profesijų, kurių mokytis į profesines mokyklas dažniausiai būdavo „orientuojami“ silpniau mokęsi kaimo vietovių vaikai, o orientavimąsi į aukštąjį mokslą nulemdavo tiek socialinė gyvenamoji vieta – stojančiųjų daugumą sudarydavo miestiečių vaikai, tiek „prestižinių“ ir „neprestižinių“ profesijų išskyrimas, tarp populiariųjų dominuojant „gydytojo, mokslo

⁶ Žr.: Pradinio ugdymo bendroji programa [interaktyvus], [žiūrėta 2020-12-02]. Prieitis per internetą: <https://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/01/ugdpr_1priedas_pradinio-ugdymo-bendroji-programa.pdf>.

⁷ Žr. „Robotikos akademijos“ svetainę [interaktyvi], [žiūrėta 2020-12-02]. Prieitis per internetą: <<https://robotikosakademija.lt/>>.

darbuotojo, teisininko, aktorius, pedagogo ir inžinieriaus“ specialybėms (p. 85). Visgi sovietinėje ideologijoje buvo svarbus trijų visuomenės tarp sluoksnių – darbininkų, valstiečių, inteligentijos – lygiavos principas, kurį turėjo atspindėti ir studentų socialinės kilmės kriterijus. Tačiau, kaip nurodoma studijoje, dažniausiai į prestižines specialybes įstodavo tarnautojų vaikai, kurie, pavyzdžiui, tarp 1977 m. įstojusiųjų į VISI (Vilniaus inžinerinis statybos institutas) sudarė beveik pusę įstojusiųjų skaičiaus (p. 189). Mažas kolūkiečių vaikų studentų skaičius buvo aiškinamas negebėjimu priartinti kaimo gyvenimo lygio prie miesto, su kiekvienais metais gilėjusia „pasirengimo egzaminams diferenciacija tarp miestų ir kaimų abiturientų“ (p. 190). Tad nors kaimo vaikas ir nedažnai galėdavo rinktis inžinerines specialybes – dėl mokslo pasiekimų ar dėl prisirišimo prie kolūkinio darbo, visgi inžinieriaus, kaip ir „kitos aukštojo mokslo specialybės[,] kaimo vaikui galėjo tapti „langu į pasaulį“ ir galimybe ištrūkti iš rutininio fizinio darbo“ (p. 92).

Nūdienėje Lietuvoje taip pat tarp kaimo ir miesto mokinių yra „didelių neišnykstančių mokymosi pasiekimų skirtumų“⁸, nes iš regionuose mažesnes mokyklas baigusiujų į aukštąsias mokyklas įstoja tik iki 10 proc. abiturientų⁹. Tačiau šiandieninės Lietuvos valdžios susirūpinimas kaimo ir miesto atskirtimi daugiausia susijęs su regioninės politikos formavimo(si) prioritetais, atskirties tarp regionų ir centro mažinimo politika, tuo tarpu sovietinė ideologija daugiausia akcentavo jau minėtų trijų socialinės kilmės grupių netolygias atstovavimo proporcijas.

Daugiausia dėmesio knygoje skiriama inžinerinio aukštojo mokslo radimosi, kūrimosi aplinkybėms pristatyti, inžinerijos lituanizacijos procesui aptarti. Autoriai, akcentuodami inžinierių lituanizacijos procesą, išskiria du svarbius akcentus – dviejų intelektualinių ir politinių centrų bei sostinių (Vilniaus ir Kauno) egzistavimo veiksnį, nes aukštosios mokyklos, rengusios inžinierius, susikūrė abiejuose šiuose miestuose, ir nuo 6-ojo dešimtmečio antrosios pusės „panaikinus anksčiau įsigalėjusį jaunųjų specialistų siuntimą dirbti už Lietuvos ribų“ (p. 249). Tyrime išsamiai pristatomas Kauno politechnikos instituto (KPI) įkūrimas ir veikla, jo rektoriaus K. Baršausko valdymo fenomenas, inžinerinės studijos Lietuvoje pristatomos ir kaimyninių respublikų – Latvijos, Estijos – kontekste. Vis dėlto knygoje galėjo būti plačiau paanalizuotas inžinierių rengimo geografijos klausimas, žinant, jog 1959 m. Klaipėdoje buvo įsteigtas KPI vakarinis, vėliau peraugęs į dieninį, filialas (fakultetas)¹⁰. Apie Klaipėdos atvejį knygoje

⁸ [EBPO] Šalių švietimo politikos apžvalgos. *Švietimas Lietuvoje*. [Vilnius], 2017, p. 16 [interaktyvus], [žiūrėta 2020-12-02]. Prieitis per internetą: <<https://www.upc.smm.lt/naujienos/europa/apzvalga/Svietimas-Lietuvoje-EBPO-.pdf>>.

⁹ LĖKA, Aušra. Dėl mokyklų skirtumų kenčia provincija: praraja tarp galimybių – akivaizdi, 2020-05-06 [interaktyvus], [žiūrėta 2020-12-02]. Prieitis per internetą: <<https://www.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/del-mokyklu-skirtumu-kencia-provincija-praraja-tarp-galimybiu-akivaizdi-965853>>.

¹⁰ VAINORIUS, Martynas. Trys dešimtmečiai su universiteto ženklu, 2020-10-05 [interaktyvus], [žiūrėta 2020-11-30]. Prieitis per internetą: <<https://www.atviraklaipeda.lt/2020/10/05/trys-desimtmečiai-su-universiteto-zenklu/>>.

užsimenama tik fragmentiškai, pacituojant 1966 m. vykusio Lietuvos komunistų partijos Centro Komiteto plenumo metu išsakytą tuomečio Lietuvos TSR aukštojo mokslo ministro Henriko Zabulio kritiką Klaipėdos miesto vadovams, dėjusiems „dideles pastangas tam, kad mieste būtų įsteigta aukštoji mokykla“ (p. 194), nors tuo metu jau septynerius metus Klaipėdoje veikė KPI Klaipėdos fakultetas. Būtina pažymėti, jog aukštosios mokyklos filialo Klaipėdoje įsteigimas buvo svarbus miesto lituanizacijos procese, kuris vėliau buvo tęsiamas steigiant pedagoginio ir menų profilio filialinius fakultetus, tapusius pagrindu jau Nepriklausomybės pirmaisiais metais, 1990 m., kuriant Klaipėdos universitetą.

Knyga gausiai iliustruota fotonuotraukomis iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondų, tik, deja, nė viena nuotrauka neturi chronologinės datos nuorodos, ir tai mažina iliustracijų istorinę ir pažintinę vertę.

Tik keliais štrichais pristatyta S. Grybkausko ir R. Grišinaitės monografija „Inžinieriai pagal planą. Techninis mokymas ir specialistų rengimas Lietuvoje 1944–1990 metais“ suteikia skaitytojui galimybę į aprašomą sovietinį laikotarpį pažvelgti per vieną švietimo sistemos segmentų – techninio mokymo tuometines aktualijas ir inžinierių rengimo Lietuvoje aspektus. Darbas, parašytas remiantis gausia pirminių šaltinių ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje baze, tinkamai papildys sovietologijos tyrimų Lietuvoje knygų lentyną ir suras savo skaitytoją tiek tarp mokslininkų, tiek tarp visų, besidominčių sovietiniu laikotarpiu.

Klaipėdos universiteto leidykla / Klaipėda University Press

Acta Historica Universitatis Klaipedensis, XLII

WOMEN AND WAR: ROLES AND EXPERIENCES IN LITHUANIAN HISTORY
MOTERYS IR KARAS: VAIDMENYS IR PATIRTYS LIETUVOS ISTORIJOJE

Edited by
Vytautas Jokubauskas

Klaipėda, 2021

Lietuvių kalbos redaktorė Romualda Nikžentaitienė
Anglų kalbos redaktorius Joseph Everatt
Maketavo Karolis Saukantas
Viršelio dailininkas Vilhelmas Giedraitis

SL 1335 2021-12-09. Apimtis 28,04 sąl. sp. l. Tiražas 100 egz.
Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda
Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt, interneto adresas: <http://www.ku.lt/leidykla/>
Spausdino UAB „Druka“, Mainių g. 5, 94101 Klaipėda